

İSLAM FELSEFESİNDE HAK VE HÜRRİYET KAVRAMLARI
CONCEPTS OF RIGHT AND FREEDOM IN ISLAMIC PHILOSOPHY

Neslinur DOĞU

Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi,
Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü, İslam Felsefesi Anabilim Dalı,
Merkez, Ankara.

neslinurdogu@gmail.com, 0009-0005-2911-2000

Prof. Dr. Kemal GÖZ

Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi,
Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü, İslam Felsefesi Anabilim Dalı,
Merkez, Ankara.

kemalgoz@gmail.com, 0009-0005-2911-2000

ÖZET

Makale, insan hakları ve hürriyet kavramlarını İslam felsefesi bağlamında ele almaktadır. İnsan haklarının tarih boyunca biyolojik ihtiyaçların ötesinde bir kavram olduğu ve İslam filozoflarının temel amacının evrensel insan hakları olduğu vurgulanmıştır. Hürriyet, İslam'da yaşam, mülkiyet ve düşünce gibi temel haklar arasında yer alırken, insanın sosyal bir varlık olması nedeniyle hak ve hürriyetlere duyduğu ihtiyaç açıklanmıştır. Kur'an'da insan "eşref-i mahlukat" olarak tanımlanmış, hak kavramının ise bâtılın zıddı anlamında sıkça kullanıldığı belirtilmiştir.

Makale, İslam filozoflarının hak ve hürriyetle ilgili görüşlerine odaklanmaktadır. Ragıb el-İsfahani, Kindî ve Gazali gibi filozofların bu konudaki yaklaşımlarına da yer verilmiştir. Adalet hem bireysel hem toplumsal bir gereklilik olarak değerlendirilmiş ve İslam felsefesinde varlık düzeyinde ele alınmıştır. Ayrıca hak kavramının klasik eserlerdeki kullanımına örnekler verilmiştir.

İnsan hakları kavramının evrensel bir çerçevede ele alınmasına rağmen, farklı inanç ve kültürel yapılarla çelişkiler doğurabileceği belirtilmiştir. İslam'da hakların korunmasına yönelik Kur'an ve sünnette yer alan örnekler aktarılmış; teorik düzeyde güçlü bir sistem olmasına karşın, uygulamalarda eksiklikler yaşandığı ifade edilmiştir.

Son olarak, İslam filozoflarının hürriyet kavramına yaklaşımları incelenmiş; Farabi, İbn Sina ve İbn Miskeveyh gibi düşünürlerin katkıları ele alınmıştır. Hürriyetin bireysel ve toplumsal gelişimdeki rolüne değinilmiş ve İslam'ın hak ve özgürlük anlayışında üst düzey bir önem atfettiği vurgulanmıştır. Makale, İslam'ın hak ve hürriyet rejimini kapsamlı bir şekilde değerlendirmiştir.

Anahtar Kelimeler: İslam, felsefe, filozof, insan, hak, adalet, hürriyet, özgürlük.

ABSTRACT

The article discusses the concepts of human rights and freedom in the context of Islamic philosophy. It has been emphasized throughout history that human rights are a concept beyond biological needs and that the main aim of Islamic philosophers is universal human rights. While freedom is among the fundamental rights such as life, property and thought in Islam, the need for rights and freedoms that humans need because they are social beings has been explained. In the Quran, human beings are defined as "the noblest creatures" and it is stated that the concept of right is frequently used in the sense of the opposite of falsehood.

The article focuses on the views of Islamic philosophers on rights and freedom. The approaches of philosophers such as Ragıb el-İsfahani, Kindi and Gazali on this subject are also included. Justice has been evaluated as both an individual and a social necessity and has been discussed at the level of existence in Islamic philosophy. Additionally, examples of the use of the concept of right in classical works are given.

It has been stated that although the concept of human rights is considered in a universal framework, it may cause contradictions with different beliefs and cultural structures. Examples in the Quran and Sunnah regarding the protection of rights in Islam are cited; Although it is a strong system at the theoretical level, it has been stated that there are deficiencies in practice.

Finally, the approaches of Islamic philosophers to the concept of freedom were examined; The contributions of thinkers such as Farabi, Ibn Sina and Ibn Miskawayh are discussed. The role of freedom in individual and social development was mentioned and it was emphasized that Islam attaches high level of importance to the understanding of rights and freedom. The article comprehensively evaluated Islam's regime of rights and freedom.

Key words: Islam, philosophy, philosopher, human, right, justice, liberty, freedom.

GİRİŞ

İnsan, yalnızca biyolojik ihtiyaçlarıyla sınırlı olmayan, tarih boyunca hak ve hürriyet kavramlarıyla iç içe yaşayan bir varlıktır. İslam düşüncesinde insan hakları, evrensel bir değer olarak kabul edilmiş ve hürriyet temel haklar arasında sayılmıştır. Bu makale, İslam'da hak ve hürriyet kavramlarını felsefi bir bakış açısıyla ele alarak, yaşam, mülkiyet ve düşünce gibi temel hakların İslami perspektifte nasıl değerlendirildiğini incelemektedir.

İslam kaynaklarında insan, farklı yönleriyle ele alınmış ve Kur'an'da "eşref-i mahlukat" (yaratılmışların en şerefli) olarak nitelendirilmiştir. Bu bağlamda makale, İslam'daki hak kavramının anlam ve önemini açıklamakta, İslam filozoflarının hak ve hürriyetle ilgili görüşlerine yer vermektedir. Râgıp el-İsfahani'nin hak kavramına dair dört farklı anlam tanımlaması ve klasik eserlerdeki kullanım örnekleri, bu kavramın tarihsel ve felsefi derinliğini ortaya koymaktadır.

Ayrıca makalede adalet kavramına da değinilerek, adaletin hem bireysel hem de toplumsal düzeyde temel haklardan biri olduğu vurgulanmıştır. İslam filozoflarının adalet anlayışı, hak ve hürriyet kavramlarıyla birlikte ele alınarak incelenmiştir. İslam düşüncesinde hak kavramının genellikle bâtılın zıddı olarak kullanıldığı, Kur'an ve hadislerde de bu doğrultuda yer aldığı belirtilmiştir. Kindî ve Gazali gibi filozofların hak kavramına yönelik yaklaşımları incelenerek, İslam'da insan haklarının nasıl temellendirildiği açıklanmıştır.

Bunun yanı sıra, makalede İslam dünyasında insan haklarına ilişkin görüşler, tarihsel süreç içinde Osmanlı'dan günümüze kadar yaşanan gelişmeler çerçevesinde ele alınmıştır. BM İnsan Hakları Beyannamesi'ne İslam ülkelerinden gelen tepkiler ve alternatif insan hakları anlayışları da incelenerek, İslam'ın insan haklarına bakış açısı değerlendirilmiştir. İslam'da temel hakların korunması, Kur'an ve sünnet örnekleriyle açıklanmış, ceza hukuku ve sosyal yardımlaşma değerleriyle bu hakların nasıl güvence altına alındığı tartışılmıştır. Ancak, teorik çerçevenin aksine, uygulamada zaman zaman eksiklikler yaşandığı da vurgulanmıştır.

Son olarak, hürriyet kavramının İslam filozofları tarafından nasıl ele alındığı irdelenmiştir. Farabi, İbn Sina, İbn Miskeveyh ve Râgıp el-İsfahani gibi önemli düşünürlerin hürriyet anlayışları detaylandırılarak, felsefi, ahlaki ve tasavvufi eserlerde bu kavramın nasıl işlendiğine değinilmiştir. Makale, hürriyetin insanın temel haklarından biri olduğu ve bireysel ve toplumsal gelişim açısından büyük önem taşıdığı gerçeğini gözler önüne sermektedir. Sonuç olarak, İslam'ın hak ve hürriyet anlayışının tarihsel süreçte nasıl şekillendiği ve günümüzde nasıl yorumlandığı kapsamlı bir şekilde değerlendirilmiştir.

YÖNTEM

Bu çalışmada, İslam felsefesinde insanın temel hak ve hürriyetleri ele alınırken, felsefi ve kavramsal bir analiz yöntemi benimsenmiştir. Araştırmanın merkezinde insan olgusu yer almakta olup, insanın yalnızca biyolojik gereksinimleriyle sınırlı olmadığı, tarih boyunca hak ve hürriyet kavramlarıyla iç içe yaşadığı vurgulanmaktadır. İslam filozoflarına göre insanın en temel amacı evrensel ve ahlaki haklara ulaşmak olduğundan, çalışmada özellikle hürriyet kavramı ve insanın eylemlerinde özgürlüğü konusu tartışılmıştır.

Makalede, İslam'da insan hakları kapsamında yaşama hakkı, mülkiyet hakkı ve düşünce özgürlüğü gibi temel haklar, felsefi perspektiften incelenmiştir. Bireyin kişisel özgürlüklerini güvence altına alan bu hakların aynı zamanda toplumsal düzenin temel taşları olduğu göz önünde bulundurulmuştur. İslam düşüncesinde "hak" kavramının gerçeklik ve sabitlik anlamlarına geldiği, Kur'an ayetlerinin insan haklarını nasıl vurguladığı ve hak ile özgürlük kavramlarının İslam'daki yerinin önemi detaylı şekilde ele alınmıştır.

Çalışmada, İslam filozoflarının hak ve hürriyet anlayışlarını incelemek amacıyla karşılaştırmalı bir analiz yöntemi kullanılmıştır. Bu bağlamda Fârâbî, İbn Sînâ, Gazâlî, İbn Miskeveyh, Râgıb el-İsfahânî ve Kureyşî gibi düşünürlerin görüşleri karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiştir. Fârâbî ve İbn Sînâ, hürriyeti ahlaki bir denge unsuru olarak ele alırken, Gazâlî hürriyeti bireyin tutkularından arınarak özgürlüğe ulaşması şeklinde yorumlamıştır. Literatür taraması ve felsefi yorumlama yöntemleri ile yapılan bu çalışma sonucunda, Fârâbî'nin hürriyet kavramına dair en kapsamlı çalışmaları yapan İslam filozoflarından biri olduğu belirlenmiştir.

Bu araştırmada nitel bir yöntem izlenerek, İslam düşünürlerinin eserleri incelenmiş, hak ve hürriyet kavramlarının anlamı ve kapsamı yorumlanmıştır. Sonuç olarak, çalışmanın amacı İslam felsefesinde insanın temel haklarından olan hürriyet kavramını detaylandırmak ve İslam filozoflarının bu konudaki görüşlerini ortaya koymaktır. Makalede, insan hakları ve özgürlükleri kavramlarının İslam düşüncesinde nasıl ele alındığı açıklanmış ve İslam filozoflarının bu konudaki yaklaşımları sistematik bir şekilde analiz edilmiştir.

BULGULAR

İnsan nedir?

İnsan sözlük anlamı olarak Arapça 'üns' kelimesinden türetilmiş olmakla 'alışmak, uyum sağlamak' manalarında kullanıldığı bilinmektedir. Toplumdaki erkek ve dişi insan türüne verilen bir isimdir. Teennüs kavramı, insan olmak; isti'nâs, cana yakın olma, vahşi hayvanın evcilleştirilmesi gibi anlamlara gelmektedir. Ayrıca Râgıb el-İsfahânî de 'üns' kelimesini 'ürkmek' anlamına gelen nüfûr masdarının karşıtı olarak görmektedir. İnsana bu ismin verilme sebebinin 'insanın yaratılış itibarıyla sosyal bir varlık' olmasıyla bağlantılı olduğu düşünülmektedir. Nitekim insanın, hemcinsleriyle beraber uyum içerisinde yaşaması gerekmektedir.

İnsan kelimesi de uyumlu olmak, cana yakın olmak ve ürkmekten karşıtı olan bir kelime olması sebebiyle toplumsal yaşama uygun bir varlığa verilecek en mantıklı kavram olmuştur.

İnsanın sosyal bir varlık olmasından dolayı toplumsal hayatta birlikte yaşamının gerektirdiği bazı hak ve hürriyetlerinin olması zorunludur. Ayrıca insan, yalnızca biyolojik bir varlık olmadığından kendine ait akıl etme, düşünme, hissetme, yorumlama, yargılama gibi psikolojik bir varlık olmasının da gerektirdiği hasletlere de sahiptir. Bu durumlar insanın sahip olduğu değerlerin varlığını, hak ve hürriyetleri düşüncesinin önemini ve başlangıcını yansıtmaktadır.

Kur'an-ı Kerim'in pek çok ayetinde insan çeşitli yönleriyle ele alınmaktadır. Bir bütün olarak insan, yaratılış gayesi ve dünyaya gelişi açısından 'eşref-i mahlukat' olarak zikredilmektedir. Yaratılmışların en şerefli olması yönünde sosyal hayattaki rolü ve sorumluluğuna vurgu yapılmaktadır. Ayrıca Kur'an'da insanın yeryüzünde halife olarak görevlendirilmesi yönüne de sıkça değinilmektedir. Bu yüzden insanın yeryüzünü imar ve ıslah etme gibi sorumluluklarının da var olduğu ve bu özelliklerle de

donatılmış olduğu bildirilmektedir. Bu sorumlulukların gereği olarak insana iyiyi ve kötüyü seçme, ayırt etme özgürlüğü verilmiştir. İnsana yeryüzünde halife olarak görevlendirilme, eşref-i mahlukat olarak görülme gibi özelliklerin verilmesi, onun bu hayattaki varlığının temel anlamını göstermektedir. Bu dünya bir imtihan yeri olduğu için insanın yeryüzündeki sorumluluğunu yerine getirme aşamasında aşması gereken bazı işler olmaktadır. Geçici hazlar, cimrilik, unutkanlık, savurganlık, böbürlenme vb. zaafı yenmeyi öğrenip bu şekilde ahlaki gelişim sürecini tamamlaması gerekmektedir.

İnsan, yaratılış gayesinin farkındalığıyla kulluk şuuruna uygun bir şekilde yaşam sürerek yaratılmışların en şerefli olabilir. Aynı zamanda bu şekilde Hz. Peygamber'i örnek alarak onun mirasına sahip olup insan-ı kâmil mertebesine ulaşabilir. Daha önce de bahsettiğimiz gibi insanın sosyal bir varlık olması konusunda filozofların hepsi hemfikirdir. İnsan, yeryüzünde hemcinsleriyle beraber yaşayabilmesinin gereği olarak ruhi ve akli donanımı sayesinde güzel ve insanlık adına faydalı işler yaparak buluşlar icat etmektedir. Nitekim Allah Kur'an'da insanı 'içtimai bir varlık' olarak görmekte ve eşref-i mahlukat olarak yarattığı bu insanın yüksek değerlerini hayata geçirmek görevinin olduğunu hatırlatmaktadır. Filozofların da insanın bu üstün vasıflarla donatıldığı özelliklerini dünyada hayata geçirmesi, insanlığa faydalı, güzel işler yapması gerekliliği üzerinde durdukları bilinmektedir.

Kur'an'daki ayetler bize insanın hak ve hürriyetlerini kullanan tek varlık olduğunu vurgular. Bu yüzden hak ve hürriyet kavramları insan için mevcuttur. Doğuştan var olan, herkeste bulunan haklarımız insanı korur ve insanın da korumasını ister. Bu sebeple insanın diğer insanlarla ilişkileri açısından da bu haklardan ayrılmaması gerekmektedir. İnsandan söz edildiğinde hak kavramı insanın yanında her zaman var olmuştur.

Hak Kavramı

Hak kavramı kelime anlamı olarak, 'gerçek, sabit, doğru olmak, layık ve gerekli olmak, sürekli var olmak, gerçeğe uygun bulunmak' anlamlarına gelen bir mastardır. Bu haliyle bir sıfat olup Allah'a nispet edildiğinde ise 'bizzat ve sürekli olarak var olan, gerçekliği mevcut bulunan, varlığı ve ulûhiyeti sürekli olarak tahakkuk eden' anlamlarını taşıyan bir kavramdır.

Râgıp el İsfahânî de 'Müfredat' adlı eserinde Hak kavramının dört farklı manasına değinmiştir. Hakk kavramının nasıl anlaşılması gerektiğine dair çeşitli açıklamalarda bulunmuştur:

1. Bir şeyi hikmetin gereğine uygun icad eden manasıyla Hakk kavramını Allah'ın bir ismi ve sıfatı olarak saymıştır.
2. Hikmetin gereğine uygun olarak yapılan işler bağlamında, Allah'ın bütün fiillerinin hak olduğu vurgulanmıştır.
3. Bir şeye aslına uygun ve doğru olarak inanma ve bu şekilde kazanılan iman, inanç, bilgi toplamının da Hak olduğu ifade edilmiştir.
4. Son olarak, gerektiği şekilde, gerektiği ölçüde ve gereken zaman diliminde gerçekleşen eylemlerin de Hak olduğu belirtilmiştir.

Bu şekilde Hakk kavramının farklı yönleri vurgulanarak İslam düşüncesinde bu terimin nasıl anlaşılması gerektiği konusunda açıklamalarda bulunulmuştur.

İnsanın sosyal bir varlık olması açısından bu kavram ile yaşamı boyunca iç içe olması kaçınılmaz şekilde aşıkardır. İnsan ilişkileri, insanlara karşı tutum ve davranışları, düşünceleri açısından da Hak kavramının devamlı karşımıza çıkması yadsınamaz bir gerçeklik olmuştur.

Hakk kelimesi, Lebîd'in 'Dîvan', Meydânî'nin 'Mecma'u'l-emsâl' ve Ebû Temmâm'ın 'Dîvan' adlı klasik kaynaklarında da geçmektedir. Bu eserlerde hak kavramı 'gerçek, sabit, doğru söz vb.' anlamlarda kullanılmıştır. Aynı zamanda Lebîd'in Dîvân'ında geçen 'Bilinmelidir ki Allah'tan başka her şey bâtıldır.' mısrası Hz. Peygamber'in (s.a.v) övgüsüne mazhar olmuştur. Nitekim Hz. Peygamber bu cümleyi 'şairlerce söylenmiş en doğru söz' olarak nitelemiştir.

Hak kavramı aynı zamanda içerisinde adaletli olmayı da barındırır. Adalet kavramı hem bireysel hem toplumsal alanda değerlendirilmekle beraber adalet, adil olmayı içinde barındırmaktadır. Toplumsal alanda ise tarafsız olmayı ve toplumda kabul edilen değerlerin kabul edilen çerçevede uygun bir şekilde dağıtılması anlamını taşımaktadır. Diğer bir deyişle bu durum sosyal adalet olarak yansıtılmaktadır. Adalet, toplumsal ve bireysel düzeyde düzeni sağlayan, hak ve eşitlik ilkelerine uygun davranışların temelini oluşturan ahlaki bir erdemdir. Kelime anlamı olarak doğruluk, hakka göre hüküm verme ve eşitlik gibi kavramları içerir. Kur'an'a göre adaletin ölçüsü hakkaniyettir ve bu hidayete ulaşmanın yanı sıra adalete de uygun davranmayı içerir. Kur'an'da hak ve adaletin mutlaklığı vurgulanarak Allah'ın gelecekte haksızlığa asla izin vermeyeceği ve adil bir şekilde hükmedeceği belirtilmiştir.

Genel olarak toplumu ayakta tutan erdem adalet erdemidir; ikinci kurum, hak ve adalete uygun bir şekilde hareket eden kurum olan adalet kurumudur. Nitekim insanlar haksızlığa uğradıklarını hissettiklerinde, herhangi bir haksızlık yaşadıklarında bu kurumlara giderek haklarını savunmaktadırlar. Aynı zamanda toplum devlete olan inancı bu adalet kurumları sayesinde var olmaktadır. İnsanlar her daim haklarını savunmak için her türlü arayışlarda bulunmuşlardır. Aksi bir durumda hak ve adaletin ortadan kalkmasıyla toplumda birçok olumsuz davranış devam edecektir.

İslam felsefesinde adalet, öncelikle varlık düzeyinde bir kavram olarak ele alınır. Bu anlayışa göre her varlık kendi mertebesine göre 'İlk Varlık'tan (Allah) bir pay alır. Allah'ın adaleti, her varlığa varlık hiyerarşisindeki konumuna uygun olarak mükemmellik kazandırması şeklinde açıklanır. Bazı düşünürler, adaletin Allah'ın zatının dışında değil, içinde bulunan bir nitelik olduğunu savunmuşlardır. İslam filozofları, ilahi lütuf ile adaletin varlık sahnesinde yer alan her varlığın gelişim safhalarında ve hatta her bir parçasında tecelli ettiğini ifade etmişlerdir. Ayrıca insanın ahlaki niteliğini de benzer bir düzen içinde açıklamışlar ve adaleti diğer temel erdemlerin uyumlu bir sonucu olarak görmüşlerdir.

İslam Düşüncesinde Hak Kavramı

Kur'an-ı Kerim'de Hakk kelimesi 247 yerde geçmekle birlikte anlam olarak çoğunlukla 'bâtılın zıddı' şeklinde kullanılmıştır. Aynı zamanda Hak kavramı Kur'an-ı Kerim'de "vâkıya, gerçeğe uygun söz" (el-A'râf 7/169; Sâd 38/84); "doğru haber" (el-Mü'minûn 23/62); "doğru yol" (Yûnus 10/35); "aslına uygun bilgi, inanç, yakîn" (Yûnus 10/36; en-Necm 53/28; el-Vâkıa 56/95; krş. Taberî, XV, 89); "delil" (Yûnus 10/76, 77; krş. Taberî, XV, 102, 105); "bir olayın iç yüzü" (Yûsuf 12/51); "adalet" (el-A'râf 7/89; el-Enbiyâ 21/112; Sâd 38/22, 26; ez-Zümer 39/69, 75); "görev, ödev, hüküm" (el-Bakara 2/180, 236, 241; er-Rûm 30/47)" gibi çeşitli anlamlarda geçmektedir.

Hak kelimesi hadislerde de Kur'an'daki anlamlarıyla geniş bir şekilde geçmektedir. Hz. Peygamber'in dualarında da geçen hak kavramı 'herhangi bir olgunun gerçekte var olması' anlamında kullanılmasıyla beraber yüce Yaraticımız Allah'ın 'varlığı kuşkuya yer bırakmayacak kesinlikte gerçek ve sabit olan' tanımlamasıyla Allah'ın vasfı olduğu şeklinde açıklanmıştır.

Genel olarak İslam düşüncesinde Hak kavramı 'dış dünyada var olan, varlığı gerçek ve sabit olan, gerçeğe uygun bilgi, hüküm, söz' anlamlarında kullanılır. İlk İslam filozofu Kindî'nin felsefeyi 'İnsanın gücü ölçüsünde varlığın hakikatini bilmesidir.' şeklindeki tanımı, filozofun bilgi yönünde amacının 'hakkı bulmak', akabinde amelî olarak 'hakka uygun davranmak' olduğunu belirtmektedir. Ayrıca Kindî'ye göre Hak 'her şeyin var olmasındaki gerçekliği ve sebebi bilmektir'. Ona göre varoluştaki sebep bilinmeden hakka ulaşmak da mümkün değildir ve her varoluşun asıl sebebinin Allah olduğu bilindiğine göre Allah 'ilk hak'tır. Bütün bu düşünceler neticesinde Râgıb el-İsfahânî'nin düşüncesi de 'insanı insan yapan ve onu diğer varlıklardan ayırıp üstün kılan şartın hak bilgi ve doğru amel' olduğu yönünde olmuştur. Aynı şekilde Fârâbî ve İbn Sînâ da Hakk kavramını Allah'ın ilk Hak olduğu yönünde adlandırmışlardır.

İslami kaynaklarda 'hak' kelimesi, maddî veya manevî imkân, görev, sorumluluk, borç gibi anlamlarda geçer. Kur'an ve hadislerde, zenginlerin mallarında yoksulların haklarının olduğu vurgulanır, akraba, yoksul, yolcu gibi gruplara haklarını verme emri bulunur, onlara zekât ve yardımda bulunmayı içerir. Hadislerde Allah'ın, peygamberin, İslam'ın ve çeşitli kişi ve grupların hakları anlatılır. Hz. Peygamber'in (s.a.v) bedeni, ailesi, misafiri üzerinde hakları olduğunu vurgulayan hadis, herkesin haklara saygı gösterme yükümlülüğünü ve hak sahiplerine konuşma hakkını tanıır. Bu ifadeler hakkın kapsamını ve

önemini belirtir, herkesin haklara saygı gösterme ve haklarını koruma sorumluluğunu taşıdığını vurgular.

Hadislerdeki "Allah'ın hakkı, kulun hakkı" gibi ifadeler, İslam kaynaklarında zamanla "Allah hakları" (hukûkullah) ve "kul hak.ları" (hukûk-ı ibâd) olarak iki ana kategoriye ayrılmıştır. İslam ahlakıyla ilgili pek çok eserde insan haklarına yer verilmesine rağmen, bu konuda en önemli kaynaklardan biri Gazâlî'nin İhyâ'ü 'ulûmi'd-dîn eseri olmuştur. Bu eserde insan hakları farklı konulara ayrılarak, özellikle "ülfet ve kardeşlik âdâbı" başlığı altında hak sahipleri ile haklara saygı gösterme yükümlülüğü olanların konuları detaylı bir şekilde incelenmiştir.

İnsan Hakları

İnsan hakları tanım olarak, din, dil, ırk, cinsiyet, milliyet ayırmaksızın, sosyal statüsüne ve rengine bakılmaksızın insana insan olduğu için verilen hakların genel adıdır. İnsan nerede hangi coğrafi sınırlar içerisinde yaşarsa yaşasın, yaşadığı toplum ve mekândan bağımsız bir şekilde hiçbir ayrıma tabi tutulmaksızın aynı insani haklara sahip sayılmaktadır. Bu sebeple insan hakları kavramı baskın fizikî güç karşısında hakkın, doğrunun, iyiliğin ve faziletin üstünlüğünü ifade etmesi, insanı yarattığı güzellikte kabul edip insanlar arasında onların sorumlu olmadığı sebeplere dayanarak ayırım yapmamasından ötürü güçlü bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır.

İnsan hakları doktrini, farklı kültürler, dinler, gelenekler ve siyasi sistemler arasındaki çeşitliliği göz ardı ederek herkesin sahip olduğu hakları evrensel olarak tanımlamaktadır. Ancak bu doktrin, mevcut inançlar, hukuk düzenler ve siyasi yapılarla çelişebilir. İnsan haklarının tanımı ve kapsamı konusunda tam bir uzlaşmaya varmak zordur ve herkesi kucaklayacak bir tanımın mevcut kurumları ve inançları rahatsız etmeyeceği garantisi de yoktur.

Özellikle insan hakları kavramı bazı inanç sistemleriyle kolayca bağdaşmaz. Bu söylem devletin yasama organına müdahale olarak algılanabilir veya geleneksel İslami yaklaşımla çatışabilir. Ayrıca insan hakları demokrasi ve hukukun üstünlüğünü de gerektirir ancak bunları sağlayacak rejimlerin sayısı sınırlıdır. İnsan hakları doktrini, devletin iç ve dış koruma sorumluluğunu öngördüğünden mevcut ulusal devlet yapısı ile de çelişkiler içerebilir. Çünkü insan hakları, bireyi devlete karşı korumayı hedefler ve devletin uluslararası alanda hesap vermesini gerektirir. Bu durum devletin milli egemenliğiyle çatışabilir. Bununla birlikte insan haklarının korunması gerektiğinde uluslararası toplumun müdahalesinin devletin iç işlerine karışmayı gerektirdiği de unutulmamalıdır. Bu ise insan haklarının uluslararası alanda korunmasının milli alanda korunmasından daha az önemli olmasına neden olabilir. Dolayısıyla insan haklarını korumak için milli standartları, uluslararası standartlara yaklaştırma ve bunları uygulama konusunda devletin gücünü kullanma gerekliliği ortaya çıkmaktadır.

İslam Dünyasında İnsan Hakları

İnsan hakları kavram olarak, ferdin insan olarak yaratılmış olmasından doğan tüm aslı hakları nitelemektedir. Bu sebeple sadece insanı ve insanın yaratılışını, varoluşunun metafizik boyutunu açıklamaktadır. Aynı zamanda vahiy geleneğinde insanın sorumluluğuna denk hak ve yetkilerle donatılmış olmasına vurgu yapılmıştır ve bu hakların son halkası olan İslam dininde de bu hakların önemi vurgulanmıştır. İslam toplumlarında insan hakları, modern dönemde son birkaç yüzyıla özgü bir söylem olarak ortaya çıkmıştır. Bu gelişmede üç önemli unsur rol oynamıştır: modern ulus devletlerin oluşumu, hukukun kodifikasyonu ve Batı'nın insan hakları söyleminin evrensel önemi kazanması. Modern devletin otoriteyi elinde toplamasıyla bireyin haklarının korunması gerekliliği daha da belirgin hale gelmiş ve insan hakları bu süreçte daha fazla önem kazanmıştır. Bu durum Batı'da ve İslam dünyasında benzerlik gösterir. Günümüzde İslam dünyasında uluslararası platformlarda dile getirilen insan hakları ihlallerinin, dinin yapısal ilişkisinden çok güç dengelerinin dengesizliğinden kaynaklandığı söylenebilir. Ayrıca, İslam toplumlarında devlet ile birey arasında güç dengesini sağlayan sivil inisiyatifin eksikliği, hukukun üstünlüğü, demokrasi, bağımsız yargı gibi insan hakları prensiplerinde yeterince ilerleme sağlanmamış olması gibi etkenlerden de bahsedilebilmektedir.

Osmanlı toplumunda 19. yüzyılda Batı ile temasların artmasıyla birlikte hukukun kodifikasyonu çabaları ortaya çıkmış ve bu süreçte haklar, fihhi literatürden alınıp Batı kaynaklı kanunlarla uyumlu hale

getirilmeye başlanmıştır. Tanzimat (1839), Islahat (1856) fermanları ve 1876'da Kânûn-ı Esâsî bunlardan bazıları olmuştur.

20. yüzyılda Batı'da insan hakları doktrininin önemi artarken uluslararası alanda kabul görmesi, Müslüman devletleri ve düşünürleri bu konuda düşünmeye sevk etmiştir. Daha önce dağınık bir şekilde ele alınan meseleler, ayrı bir söylem olarak incelenmeye başlanmıştır. Özellikle 1948'de Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Beyannamesi'nin ilanı bu süreci hızlandırmıştır. Ancak bu beyannamede Müslüman üyelerin eksikliği İslam dünyasının bu belgeyi tam olarak benimsemesini engellemiş ve bazı İslam devletleri belgeyi imzalamayı reddetmiştir. Bunun sonucunda İslam dünyasında alternatif insan hakları beyannameleri hazırlanmıştır. Örneğin, 1981'de Dünya İslam Konseyi tarafından hazırlanan Evrensel İslam İnsan Hakları Bildirisi ve 1980'de İslam Konferansı Teşkilatı tarafından ortaya konan İslam'da İnsan Hakları Projesi bu girişimlerin bir sonucudur. Bu çalışmaların yanı sıra, 1972'de Riyad'da kurulan Dünya Müslüman Gençlik Teşkilatı da insan haklarına odaklanan uluslararası bir gençlik kuruluşu olmuştur.

Tarihsel olarak eski dinî metinlerde değil, günümüzdeki terminolojide bulunmasa da insan hakları kavramının içeriği ve işlevi incelenip tarihsel bağlamı göz önünde bulundurulduğunda İslâm'ın kaynakları olan Kur'an ve Hz. Peygamber'in açıklamaları, insan hakları doktrinindeki ana unsurları içerdiği ve İslâm kültüründe bu kavramın zengin bir birikiminin bulunduğu anlaşılmaktadır. Kur'an'da insanın zaafı ve yetenekleriyle yaratıldığı, saygıdeğer bir varlık olarak kabul edildiği ve Allah'ın halifesi olarak dünyada iyilik ve adaleti sağlama sorumluluğuyla görevlendirildiği belirtilir. Kur'an insanın temel haklarına, yaşama biçimi, inançları, davranışları ve haklarına saygı gösterilmesi gerektiğine dair farklı seviyelerde detaylar verir.

İslâm'a göre din, insanın doğasına uygundur ve insanın doğasında var olan güzellikleri korur, akıl ve mantığı güçlendirir. İnsan hakları da Tanrı'nın iradesine dayanır ve onun tarafından insana verilmiştir. Bununla beraber insanın Tanrı'ya itaat etmesi, özgürlüğünü kaybetmesi anlamına gelmeyip aksine insanın bilinçlenmesi ve dünyevi otoriteler karşısında özgürleşmesi anlamına gelir. Bu düşünceler ile hakların sadece dini veya dünyevi güçler tarafından değil, insan olmanın doğal bir sonucu olarak tanındığı ve kısıtlanabileceği fikri reddedilir. Ayrıca Kur'an ve Sünnette hak kavramının sadece insan ilişkileriyle sınırlı olmadığı, aynı zamanda Allah ve insan ilişkileri çerçevesinde ele alındığı ve bu kavramın İslam bakış açısından geniş bir perspektifte ele alındığı da belirtilir.

İslam'da Temel Hakların Korunması

Hakların Allah hakkı ve kul hakkı şeklindeki klasik ayrımında birinci grup genellikle toplum ve kamu düzenini korumayı amaçlar; ikinci grup ise bireysel hakları korur. İslam hukukunda kutsal metinlerdeki emir ve tavsiyeler doğrultusunda genel kurallar belirlenmiştir. Örneğin, "Kanlarda (hayat) asıl olan dokunulmaz oluşudur" ve "İnsanda asıl olan hürriyettir" gibi ifadelerle insanın can ve malının dokunulmazlığı vurgulanmıştır. Bu dokunulmazlık insan olma vasfından kaynaklanır ve ırk, cinsiyet veya inanç gibi farklılıklar buna engel teşkil etmez. Ceza hukuku alanında, suç ve cezada kanunilik ilkesi, kesinleşmiş bir suç olmadıkça kimsenin suçlu sayılmamasını öngörür. Sanık haklarının korunması, işkence yasağı, cezalandırmada adalet ve denklik gibi ilkeler de önemlidir. Ayrıca hayvan haklarını korumaya yönelik tedbirler, sosyal amaçlı vakıflar, zekât, nafaka ve yardımlaşma gibi sosyal dayanışmayı teşvik eden değerler de bu çerçevede yer alır.

İslam hukuku, sosyal dayanışma ve bütünlüğü amaçlayan ahlaki değerleri de içerir. Dinî, hukukî ve ahlâkî temellere dayanan teorik çerçeve, beşerî zaafı, sosyal ve siyasî şartlar nedeniyle zaman zaman otorite sahiplerinin hukuk ihlalleri yapabileceğini göstermektedir. Her dönemde istenen düzeyde olumlu uygulamaların gerçekleşmediği bilinmektedir. Ancak Kur'an ve Sünnet öğretilerine sahip Müslüman toplumlarda hukukun hâkim olduğu, insanların temel hak ve özgürlüklerinin korunduğu ve adalet ile hoşgörü ortamlarının var olduğu söylenebilir. Bugün bile özlenen bir adalet ve hoşgörü ortamına sahip bu toplumlarda, ihlâl ve haksızlıkların genellikle sınırlı kaldığı görülmektedir.

Günümüz İslam ülkelerinde insan haklarını savunan düşünürlerin fikir hareketlerinin ve örgütlerini sayısının belirgin şekilde arttığı gözlemlenmektedir. Bu konuda oldukça önemli sayıda içeriği olan yayınların yapıldığı da dikkat çekmektedir. Bu artışın arkasında insan hakları söylemine yönelik

başlangıçtaki güvensizlik ve çekimserlik duygularının giderek azalmasının yanı sıra bu ülkelerdeki antidemokratik yönetimlerin, devlet-fert ilişkilerindeki dengesizliklerin ve gerilimlerin de önemli bir etkisi bulunmaktadır. Bu süreçte insan hakları doktrini ve uluslararası platform, hakları ihlal edilen veya bu şekilde hisseden kesimler arasında bir uzlaşma alanı ve çıkış yolu olarak algılanmaya başlamıştır. Bu nedenle demokrasi, hukukun üstünlüğü, insan hakları gibi kavramlar öne çıkmıştır.

İnsan haklarını savunan örgütlerin ve fikir hareketlerinin karşılaştığı özgürlükler ve kısıtlamalar, ülkelerin insan hakları konusundaki duyarlılıkları ve siyasi rejimleri ile yakından ilişkili olmuştur. Bu örgütlerin çalışma serbestisi ya da kısıtlanması, ülkelerin insan hakları konusundaki tutumları ve siyasi sistemleriyle benzerlik göstermektedir.

Kur'an-ı Kerim'in İçeriğindeki Hukuki Düzenlemeler

Kur'an-ı Kerim'in içerisinde hukuki düzenlemelere ait ve siyasete yönelik ayetler vardır. Fakat itikad, ibadetler, ahlaki faziletler, ibretli kıssalar ve öğütler gibi hususlar daha çok yer edinmektedir. Bu kısımlar Kur'an'da %95'lik kısmı ihtiva ederken %5'lik kısmı hukuki ve siyasi düzenlemeleri içermekte, %1'i kadarı da siyasete taalluk eden konular olmaktadır.

Hukuki düzenlemelerle ilgili ayetleri genel olarak şu şekilde sınıflandırabiliriz:

Aile hukukuna ait 70 ayet, medeni hukuka ait 70 ayet, ceza hukukuna ait 30 ayet, muhakeme usulüne ait 13 ayet kadar, devletler hukukuna ait 25'e yakın ayet, iktisadi ve malî hükümlere ait ise yaklaşık 10 ayet bulunmaktadır.

Bunun üzerine siyasete ait düzenlemelere ait ayetler 60-70 civarındadır. Buradan görülüyor ki en geniş değerlendirme toplamda 238'e yakın ayete tekabül eden hukuki düzenlemelerle ilgilidir.

Kur'an ve Hz. Peygamber (s.a.v), adalet ve hakkın önemine vurgu yapmaktadır. İhkâk-ı Hakk, yani bir kişinin kendi hakkını kendi kuvvetiyle elde etmesinin değil, nasların belirlediği sınırlar içinde adaletli bir şekilde hakkını talep etmesinin öngörüldüğü bildirilmektedir. Bu durum ise meşruiyetin ve hukuk düzeninin korunması için tedbirler alınmasını gerektiren bir temel oluşturmaktadır.

Hz. Peygamber'in Sünnetinde Temel Haklar

Sünnet kavramı sözlük anlamıyla 'yol, gidiş' demektir. Kimi bilginlere göre sünnet, 'beyan etmek' manasına gelen 'sünne' kelimesinden türemiştir. Açıklaması olaraksa sünnetin Kur'an'ı beyan ettiğinden kaynaklı olduğu düşünülmüştür.

Asıl anlamıyla 'sünnet' fıkıh alimlerince, Hz. Peygamber'den Kur'an dışında sâdır olan söz, fiil ve takrirlere denilmektedir. Bu sünnet çeşitlerinden söz ile beyan edilen, hadis adını alan kısmına ise 'kavlî sünnet' denilmiştir. Sünnetin bütün bir kısmı itikad, ibadet, ahlak ve faziletler ile ilgilidir. Ancak %1'lik kısmı siyaset ve %10 nispetinde bir kısmı hukuki düzenlemelere ait olmuştur.

Hz. Peygamber'in Medine sözleşmesi, yaşamı boyunca sergilediği davranışlar ve çeşitli din mensuplarıyla ilişkileri, insan hakları açısından önemli örnekler olarak sunulmuştur. Hutbede, insanların Allah'a itaati ve haklarına saygı duyulmasının vurgulandığı belirtilmiştir. Aile içindeki haklar, kadınların hakları ve genel olarak insanların birbirlerine karşı sorumlulukları üzerinde de durulmuştur. Vedâ hutbesinde can, mal ve namusun dokunulmazlığı, cezaların kişiselliği ve zulüm yasağı gibi konulara özel bir vurgu yapılarak müminlerin kardeşlik bağları ile birbirlerine saygı göstermeleri gerektiği ifade edilmiştir.

İslam dünyasında, Kur'an ve Hz. Muhammed'in (s.a.v) öğretileriyle şekillenen dinî, hukukî ve felsefî birikimde insan haklarına hizmet eden çeşitli kurum ve kavramlar bulunmaktadır. Bu kavramlar bazen teorik olabilir ancak İslam toplumlarında hakları koruma, ihlalleri engelleme ve toplumda farkındalık oluşturma konusunda önemli roller üstlenmişlerdir. İslam toplumları, dinin genel prensiplerinin desteğiyle insan hakları açısından başarılı adımlar atmıştır. İslam alimleri ve düşünürleri, dinin amacının beş temel ilkeyi korumak olduğunu ifade etmişlerdir, bunlar: canın, aklın, namusun, dinin ve malın korunmasıdır.

Bu beş ilke, insanın dünya üzerinde varlığını sürdürebilmesi ve insanî sorumluluklarını yerine getirebilmesi için gereklidir. Bu ilkeler, günümüzde insan hakları kapsamında düşünülen pek çok temel hak ve hürriyeti içerir. Hem peygamberlerin gönderilmesinin amaçlarını oluştururken hem de Müslüman olup olmamakla ilgili olmaksızın tüm insanların temel haklarını ve yararlarını evrensel olarak belirlemeye yönelik olmuştur.

Hürriyet Kavramı

‘Hürriyet’ kelime olarak ‘soylu olmak, azad edilmek, bağımsızlığına kavuşmak’ manasındaki ‘harar’ mastarından türetilmiştir. ‘Hür’ kelimesi ise ‘köle olmayan, şerefli soylu, her şeyin en iyisi’ gibi anlamlara işaret etmektedir.

Ahmet Mithat “Hürriyetin Mahiyeti” adlı makalesinde ele aldığı mantık silsilesi hürriyeti geniş bir şekilde ortaya koymuştur:

Hürriyet bir insanın kendine sahip olmasıdır. Kendisine sahip olan bir insan ise her meselede istediği şekilde düşünebilmektedir. Nitekim bir hareket etmesi ve karar vermesi anlamına da gelmektedir.

Hürriyet, kendisine sahip olup her meselede istediği gibi düşünerek ortaya koyan bir insanın, sonrasında yapmış olduğu işin iyi ve kötü yönlerini de muhakeme etmesi demektir. İlk maddede söylendiği üzere bu insan istediği gibi hareket ederken aynı zamanda her açıdan düşünebilme yeteneğine de sahip kişidir.

Hürriyet kelime olarak Arapça literatürde özgürlük anlamına gelmekte olup insanın Allah’tan başkasına kul ve köle olmaması demektir. Aynı zamanda bu kelime ilk dönemlerde köleliğin karşıtı olarak hakları tanımlamak için kullanılmıştır.

Hürriyet, İslam’dan önce hür sözcüğünün içeriklerini kapsayan haliyle ahlaki bir özellik olarak anlaşılmıştır. Bu manada hürriyet, arzu ve isteklerden ibaret değildir. Ancak içeriğinde arzu ve isteği kapsamaktadır. Nihayetinde hürriyet, bir mesele üzerinde yalnızca düşünmekle, karar vermekle kalmayıp onu yapmaya kadar uzanır, devamında muhakeme ile gündeme getirir.

Hürriyet çok yönlü bir kavramdır ve bu yüzden çeşitli yönlerde tanımlamaları mevcuttur. Bir benzetmede bulunulacak olunursa, adeta üzerine ışık tutulduğunda onları renkten renge bölen bir prizma gibidir. Bu sayede herkes ona baktığı yönden kendi bakış açısı ile renkleri tasvir edebilmektedir.

Hürriyet kimine göre bağımsızlık demektir. İnsanın yaşamakta olduğu ve yaşayacağı kaderini kendisi çizmesi demektir. Her türlü baskıdan, zorlamadan uzak kalınarak özgürce karar verip hareket edilmesidir. Kimine göreyse hürriyetin, özellik ve gizlilik ifade eden yönü vardır. Eşitlik ve dinamik bir kavram olarak bir iktidarı tanımladığı da düşünülmektedir.

Hürriyet çok yönlü, sihirli bir kelime olmasıyla beraber o sosyal hayattaki kullanılış temelinde yorumlanarak bütün sistemlerde kendisine yer bulmayı başarmıştır. Nitekim bütün sistemler onu kendi yorumuyla ortaya koymuştur.

Temel Hak ve Hürriyetlerimiz

Tabii haklar ve özgürlükler, insanın doğası gereği sahip olduğu haklardır. Bu hakların sınıflandırılması için çeşitli tasnifler bulunmaktadır. Ancak bireysel özgürlükler genellikle şu şekilde sınıflandırılabilir:

- 1 Yaşama hürriyeti
- 2 Mülkiyet edinme hürriyeti
- 3 Seyahat hürriyeti
- 4 Manevi hürriyetler:
- 5 Din ve vicdan özgürlüğü
- 6 Düşünce ve ifade özgürlüğü

1. Yaşama Hürriyeti

Yaşama hürriyeti, insanın en temel haklarından biridir ve yaşamın değer kazanmasını sağlayan önemli bir özgürlüktür. Müslümanlar için, canın korunması en önemli değerlerden biridir ve yaşama hakkı kutsal kabul edilir. Her bireyin yaşama hakkına saygı duyulması ve korunması, toplumun ve devletin bir görevidir.

Yaşama hürriyeti, kişinin dokunulmazlığı olarak da bilinir ve hem maddi hem de manevi hayatı kapsar. İnsanlar zulme uğramamalıdır çünkü insanın Allah'ın en mükemmel bir şekilde yarattığı ve yeryüzünde halife olarak görevlendirildiği inancı Kur'an'da da önemli bir değer olarak vurgulanır.

İslam'a göre insan, akıl, beden, ahlaki ve ruhsal açıdan mükemmel bir varlık olarak yaratılmıştır ve bu nedenle insanın değerine saygı gösterilmeli, haklarına saygı duyulmalı ve ona hizmet etmek temel bir irade olmalıdır. İnsanın Allah'ın halifesi olduğu gerçeği, ona hatırlatılmalıdır. İnsanın haysiyetinin korunması da ahlaki bir görev olduğu kadar, ahlaki özgürlüklerin yerine getirilmesinin bir gereğidir. İslam'ın amacı ise düşünen insanı yüceltmek ve yaşam özgürlüğünü koruyarak insanın büyüklüğünü ve Allah'ın halifesi olduğu gerçeğini gerçekleştirmektir.

Kur'anî düşüncede her insanda Allah'ın kulu olarak doğuştan sahip olduğu tabii haklar arasında bulunan yaşama hürriyeti de tüm diğer haklar da korunmalıdır. Ancak insanlar tarih boyunca birbirlerinin temel hak ve özgürlüklerine saygı göstermemişlerdir. Bu durum insanların hak ve özgürlüklerine riayet etmediklerini göstermiştir. İnsanın yaşama hürriyeti, sadece başka birini öldürdüğünde veya yeryüzünde fesat çıkardığında elinden alınabilir. Diğer tüm durumlarda hiçbir insanın hayatta var olma hakkı elinden alınmamalı ve sahip çıkılmalıdır.

Özel hayatın gizliliği

Özel hayatın gizliliği Müslümanların birbirlerinin özel hayatlarına saygı göstermelerinin ve gizliliğini korumalarının önemli olduğu bir ilkedir. Bu ilke, yaşama hürriyetinin sağlıklı bir şekilde kullanılmasında önemli bir unsurdur.

İslami düşüncede özel hayatın gizliliği prensibi, yaşama hürriyetinin ne kadar geniş olduğunu gösterir ve Kur'an ile sünnette detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Özel hayatın gizliliği, insanların başkalarından saklamaya hakları olan özel durumlarını ve mekanlarını ifade eder. Bu kavram altında konut dokunulmazlığı, haberleşmenin gizliliği ve özel eşyanın korunması gibi konular yer almaktadır.

Gizli olanların araştırılmasının yasak oluşu Kur'ani düşünceye göre, insanın mahremiyet sınırlarındaki gizliliklerin araştırılması kesinlikle yasaktır. Tecessüs adı verilen mahremiyetin ihlali kesinlikle yapılmamalıdır.

Gıybetin yasak oluşu

Gıybet, kişinin arkasından hoşlanmayacağı özelliklerini ifşa etmek olarak tanımlanır. Birinin o yokken onun hakkında konuşmak ve bu konuşmaların kişinin şahsiyetine zarar vermesidir. Kur'an'da bu davranışın kesinlikle yapılmaması gereken kötü bir davranış olduğu vurgulanır.

2. Mülk Edinme Hürriyeti

Mülk edinme, insanlığın var olduğu süre boyunca süregelen bir faaliyet olmuştur. Genellikle tarihin derinliklerine bakıldığında savaşlar ve anlaşmazlıkların kaynağı olarak ortaya çıkar. İnsanlar yaşamlarını sürdürmek ve koşullarını iyileştirmek amacıyla bu özgürlüğe sahip olmayı arzularlar. Mülk edinme hürriyetinin temelleri, semavi dinlerin ve ekonomik doktrinlerin düzenlemelerinde önemli bir yer tutar. Mülk edinme haklarının korunması, İslam başta olmak üzere tüm peygamberler tarafından iletilen ilahi dinlerin amaçlarından biri olarak belirtilmiştir.

Kur'an'da insanların mal ve mülk sahibi olmalarının olumlu bir özellik olduğu vurgulanırken bu durumun zorluklara neden olabileceği de belirtilir. İslam düşüncesi, mülk edinme hürriyetini önemli bir özgürlük olarak kabul eder ve uygulamada bu hürriyetin güvenliğini sağlar.

3. Seyahat Hürriyeti

Teknolojinin hızla geliştiği günümüzde seyahat hürriyeti oldukça önem kazanmaktadır. Çünkü insan ilişkileri genişlemekte ve çeşitlenmektedir, bu da seyahatin kaçınılmaz bir ihtiyaç haline gelmesine neden olmaktadır. Günümüz insanı için hangi millete veya dine mensup olursa olsun, seyahat etmenin doğal bir hak ve önemli bir ihtiyaç olduğu kabul edilmelidir. Dinler açısından kutsal bölgelere yapılan seyahatlerin önemi aşikardır. Hıristiyanlar, Yahudiler ve Müslümanlar gibi farklı din mensuplarının bu tür seyahatler yaptığı bilinmektedir ve bu yolculuklar bu dinlerin takipçileri için çok değerlidir.

Kur'an ve Peygamberin sünnetinde bu konuyla ilgili örnekler bulunmaktadır. Seyahatin geçmiş milletlerin durumlarından ibret almak için teşvik edildiği de Kur'an'da belirtilir. Seyahatin insan sağlığı üzerinde olumlu etkileri olduğu da Hz. Peygamber tarafından ifade edilmiştir. "Seyahat ediniz, sıhhat bulursunuz" hadisi de seyahat hürriyetinin kaynağını oluşturmaktadır.

Ancak seyahat hürriyeti diğer haklar gibi, değişik koşullarda zaman zaman kısıtlanabilir. Salgın hastalıklar gibi tehlikeler seyahat hürriyetini kısıtlayabilir. Nitekim bununla ilgili Hz. Peygamber, hastalık bulunan yerlere girilmemesi ve orada bulunulmaması gerektiğini ifade etmiştir.

4. Manevi Hürriyetler

Manevi özgürlükler olarak da adlandırılan bu hürriyetler, düşünce ve duygularıyla yaşamını şekillendirmek isteyen insanların temel hakkıdır. Fiziksel ihtiyaçların yanı sıra, bu manevi özgürlüklere de gereksinim vardır çünkü insan, düşünce ve inançlarını özgürce ifade edememesi durumunda sadece bir sayıdan ibaret olacaktır.

İnsanın kişiliğini ortaya koyabilmesi, kendi iradesiyle seçtiği inançlarını ve düşüncelerini ifade etmesiyle mümkündür. Akıl ve irade, insanı diğer varlıklardan ayıran en önemli özelliklerdir ve insan, bu yetenekleriyle kendisini tanır ve hayatını şekillendirir. Din ve vicdan özgürlüğü ile düşünce ve ifade özgürlüğü, bu akıl, irade ve özgürlük şartlarıyla ilişkilendirilerek ele alınır.

Din ve vicdan özgürlüğü bireylerin istedikleri dini özgürce seçmeleri, seçtikleri dinin emirlerine göre müdahalesiz yaşamaları ve bu haklarını uygulamaları şeklinde tanımlanabilir. Düşünce ve ifade özgürlüğü ise insanın en önemli hürriyetlerinden biri olarak kabul edilir.

Kur'an'ın da bu önemli özgürlüklere duyarsız kalması düşünülemez çünkü insanın düşünme yeteneği doğasının bir parçasıdır. Düşünme, bir fikir üretme süreci olarak aklın çalışmasıdır ve bu sürecin konusu Kur'an'ın mesajıdır. Kur'an insanın konumu, çevresi ve yaratılış gayesiyle ilgili düşüncelerini şekillendireceği ve paylaşacağı düşünmeyi teşvik eder. İbret alma ise ancak Kur'ani bir kavram olup düşünceyle gerçekleşebilir.

İslam'a Göre Hak ve Hürriyetlerimiz

Yüzyıllardan beri dünya gündemini etkileyen temel hak ve özgürlükler konusundaki düzenlemeler ve kazanımlar hala devam etmektedir. Bu haklar ve özgürlükler, insanın yaratılışından itibaren bütün dinlerde açıkça yer almaktadır. Batı'nın öne sürdüğu insan hakları meselesi sadece onlara ait değil, tüm insanlık için ortak bir deneyim olmuştur.

İnsanın diğer canlılardan üstün kılınmasıyla ilgili ilkeler, hürriyetin insana doğuştan verildiğini göstermektedir. Hürriyet, insanın düşünmesi, düşündüklerini ifade etmesi, varlığını sürdürmesi ve eylemlerinde serbest olmasıyla başlar. Ancak bu hak, soyut olarak var olduğu kadar, kullanılması için engellerin olmamasını gerektirir.

Kur'an-ı Kerim'in insanı Yüce Allah'ın halifesi olarak gösterir ve bu nedenle insan, saygı ve güzel muamelelere layık bir varlık olarak kabul edilmektedir. Bu yüzden insanlar arasındaki ilişkilerde saygı çok önemlidir. İnsanlar, kendilerine yapılmamasını istedikleri şeyleri başkalarına yapmayarak ve birbirlerinin haklarına saygı göstererek bir arada yaşarlar. Bu, insanların birbirleri üzerindeki hakları ve hürriyetlerinin korunup yaşanması açısından önemli olmaktadır.

İslam felsefi düşüncesi, İslam kültür ortamı içerisinde ortaya çıkmış çeşitli problemleri, sahip olduğumuz hak ve hürriyetlerimiz çerçevesinde felsefi bir metotla çözüme ulaştırılmaya çalışmaktadır.

İslam düşüncesinde ortaya konan hak ve hürriyetler, gayrı Müslimler için de geçerlidir. Öyle ki İslam toplumunda yaşayan gayrı Müslimler her zaman bu haklara sahip olmuşlardır. Eğer hürriyetlerin sınırları, toplumun kültür seviyesiyle orantılı değilse bu zulüm anlamına gelir. Bu durumda, toplumlarda sosyal patlamalar meydana gelebilir. Bu sebeple hak ve hürriyetlerimizin yaşanabilir olması fazlasıyla önem teşkil etmektedir.

Kur'an-ı Kerim'de "hürriyet" kelimesi geçmemektedir. Bazı ayetlerde "hür" kelimesi, "efendi" (kölenin karşıtı) anlamında kullanılmıştır (Bakara 2/178). Ayrıca beş ayette "köleyi hürriyetine kavuşturma" anlamında "tahrîr" kelimesi geçmektedir. Bir ayette ise (Âl-i İmrân 3/35) İmrân'ın eşinin hamile kaldığı çocuğunu mâbede adaması "muhaarer" kelimesiyle ifade edilmektedir. Hadislerde de kölenin karşıtı olan "hür" kelimesi ve türevleri sıkça geçmektedir. Bazı hadis ve haberlerde kölelikten âzat edilmiş olanlar için "muhaarer" kelimesi kullanılmıştır.

Hürriyet insana has bir olgudur. Şuur ve irade sahibi varlık olan insanın programlanmış robotlardan farkı, hürriyet sahibi olmasıyla ayırt edilir. Bir robotun hür olduğu ne söylenir ne de düşünülür. Hür diyebileceğimiz davranış insandaki irade ve şuurdan kaynaklanan karar ve seçimi gerektirir. Hürriyet bir yaşama hali olmasından mütevellit herkes tarafından farklı tanımlamaları mevcuttur ve bu yüzden hürriyete herkes tarafından kabul edilebilir bir tanım yapmak zordur. Bu sebeple hürriyete çeşitli felsefi, siyasi ekollerce farklı tanımlamalar yapılması bu kavramın kendisinden kaynaklıdır.

Hürriyet kavramıyla ilgili temel unsurları üzerinde düşünüldüğünde en sağlam dayanak noktası olarak hürriyet veya hürriyetsizlik tecrübesi alınmaktadır. Hürriyetin temel unsurlarından biri 'seçme'dir. Eğer bir şeyi yapabiliyorsam hür, yapamıyorsam hür olmadığını hissederim. Bu seçme tesadüfen olandan çok, farklı olmakla birlikte içinde 'bilinç' barındırır.

Bilinç, içerisinde özgürlük bulduran, kişinin görüşleri üzerinde düşünüp taşınarak karar verip isteme halidir. Devamında oluşan eylem ise hürriyetin bir diğer temel unsurudur. Eylem, insanın bilinci ile karar verip seçmesi neticesinde dilediği şeyi özgürce yapması halidir. Bu da insanın hür olduğunun en açık göstergesidir.

İnsanın mutluluğu ise ancak kendisini hür bir şekilde ifade edebilmesine bağlıdır. Kur'an da inanç özgürlüğüne, ifade özgürlüğüne bu bağlamda fazlasıyla önem vermiştir. Buna göre din kavramına, insanların dünya ve ahiret mutluluğunu sağlayan kurallar bütünüdür diyebiliriz. Mutluluk ise hak ve hürriyetlerle yakından ilgilidir. İnsan hakları ve mutluluk birbiriyle bağlantılıdır. Tam tersine insanda tabii olan haklar ihlal oldukça mutluluk yerini mutsuzluğa bırakmış olmaktadır. Dolayısıyla din, insanın temel haklarından olan özgürlüğünü geliştirmeyi hedeflemektedir.

Hak ve hürriyet kavramlarından söz ederken öne çıkan bu iki kavram birbirinin vazgeçilmezidir. Nitekim her türlü hakka sahip olan akıl sahibi her insan bilinçlidir ve bilinçli olan her insan hür iradesi ile seçim hakkına sahiptir. Ortaya çıkan eylemler de bunun sonucudur.

Hak ve hürriyet kavramları ise çoğunlukla birbiriyle aynı anlamları taşıyan terimlerdir. Hürriyet bir haktır, hak ise hürriyetle gerçekleşir. Her insanın hür olma hakkı vardır. Eğer insan hür ise hak sahibidir. Biri olmadan diğerinin de olmayacağı aşikardır. Birbirlerinden farklı nasıl tanımlanırsa tanımlansınlar bu iki kavramı ayırmak mümkün değildir. Bu değerler insan yaratılışına anlam katarlar. İnsanlık tarihiyle birlikte bu kavramların zamana ve toplumların işleyişine göre farklılıkları o dönemin değer yargılarına göre yüklenen anlamlara bağlı olmuştur.

İslam'da Hürriyetin Kaynakları

Kur'an:

Kur'an, ilahi bilgileri açıklayan ilk kaynak olup tevatür yoluyla gelmiş kesin bilgiler içerir. Hz. Muhammed'in peygamberliği, Kur'an mucizesi üzerine temellendirilmiştir ve Kur'an, akli düşünceye, hüküm verme yeteneğine sahip insanların tümünü muhatap kılmıştır.

İnanç esasları, ahlaki prensipler, şer'i hükümler, kıssalar, Allah'ın varlığını ve birliğini ortaya koyan ayetler gibi birçok konu Kur'an'da açık bir üslupla ele alınır. Kur'an, insanın hak ve özgürlüklerine geniş yer verir ve bir bakıma hürriyetler kitabı olarak da adlandırılabilir.

Kur'an, insanların hürriyetlerine saygı duyulması gerektiğini ve bu hürriyetlerin sorumlulukla birlikte geldiğini vurgular. İnsanları düşünmeye, akletmeye ve yaşamlarını iradesiyle şekillendirmeye davet ederken hak ve özgürlüklerini de belirler. Kur'an sayesinde insan haklarının ihlal edildiği, can ve mal emniyetinin olmadığı, köleliğin yaygın olduğu toplumlar özgürlüklerine kavuşturulmuştur. Bu dönüşümü şekillendirenler arasında Kur'an ve Hz. Muhammed'in sünneti yer almaktadır.

Sünnet:

Sünnet, Kur'an'dan sonra hürriyetlerin kabul edilen ikinci kaynağıdır ve Peygamber'in sözleri, eylemleri, onaylarıdır. Sünnet İslami hükümlerin açıklanması ve Kur'an'ın daha iyi anlaşılması için önemlidir. Medine Vesikası ve Veda Haccı Hutbesi gibi önemli belgeler Peygamber'in sünnetinde hürriyetlerle ilgili son derece önemli örnekler olmuştur.

Veda Hutbesi, insanların doğal hak ve özgürlüklerinin açık bir şekilde ifade edildiği bir özgürlük manifestosu gibidir ve İslam, bu ilkeleri kabul ederek temel hakları koruma altına almıştır. Medine Vesikası ise, Müslümanlar arasındaki birlik ve beraberliği sağlayan ve farklı gruplar arasında uyum ve barışı amaçlayan bir belgedir. Bu vesika Medine toplumunun yeni siyasi kimliğini oluşturmuştur ve bu sayede Peygamber'in peygamberliği tüm topluluklar tarafından kabul edilmiştir.

İslam Filozoflarının 'Hürriyet' Kavramına Bakışı

"İslam filozofları" başlığı altında en çok yer verilen düşünürler, Kindî, Farâbî, İbn Sinâ vb.dir. İslam felsefesi, konusu yöntemi, bakış açısı bakımından çok kapsamlıdır. Aynı şekilde çeşitli İslam filozoflarının 'hürriyet' kavramına felsefi bakış açıları vardır.

Ahlak, tasavvuf ve felsefe kitaplarında "hürriyet" terimi, ahlaki anlamda giderek daha fazla kullanılmaya başlamıştır. Fârâbî ve İbn Sinâ gibi düşünürler, hürriyeti, kibirlenme ve alçalma arasındaki dengeyi ifade eden bir erdem olarak tanımlamışlardır. Bu tanımlar, Gazâlî gibi diğer düşünürler tarafından da benimsenmiştir. Gazâlî hürriyeti, tutkuların esaretinden kurtuluş olarak yorumlamıştır.

İbn Miskeveyh, hürriyeti "uygun olan yerlerden mal kazanmayı, uygun yerlere harcamayı sağlayan, uygunsuz yollardan kazanmayı da engelleyen nefse ait bir sıfat" şeklinde tanımlar. Ona göre, bu sığata sahip olan kişi hür olarak nitelendirilir ve hürriyet, âdil ve hür insanlar için kazanç yollarının az olduğunu ifade eder. Ayrıca, hür ve erdemli insanın kendi onurunu korumasını sağlayan bir erdem olduğunu vurgular. Onun gözlemi, gerçek hürriyetin ahlâkî yükselişle ve gerçek köleliğin ahlâkî tefessühle izah edildiği Fârâbî'nin görüşüyle uyumlu olmuştur.

Bu bağlamda, Fârâbî'nin hürriyet kavramına verdiği derin anlamın, sonraki İslam düşünürleri tarafından farklı bir boyutta ele alınması ve genellikle kişisel ahlâkî erdemlilikle ilişkilendirilmesi önemlidir.

Râgıb el-İsfahânî, hür kelimesini kölenin karşıtı olarak tanımlarken hürriyet terimini ise hukukî ve ahlâkî olmak üzere iki şekilde açıklar. Hukukî anlamda hürriyet, bir kişiye, statüsüne ve durumuna uygun olan hükmün uygulanmasıdır. Ahlâkî anlamda ise hürriyet, dünyevî menfaatler hırsı gibi çirkin sıfatların insana hâkim olmamasıdır.

İsfahânî, eylem halini aldığında bütün güzel huyları ve davranışları kapsayan keremle hürriyetin aynı şey olduğunu ifade eder. Ancak, hürriyetin özellikle arzulara ve dünyevî amaçlara kul olmayan kimse için kullanılabileceğini belirtir. Bazı hakimler ise hürriyetin büyük küçük bütün iyilikler için, keremin ise yalnızca büyük iyilikler için kullanılabileceğini söylemiştir. Bu bağlamda, her hürriyetin kerem olduğunu ancak her keremin hürriyet olmadığını belirtir. Hürriyet daha çok lütufkârlık gösterip bir hakkı bağışlamayı ifade ederken, kerem başkasına iyilik ve yardım etmekle ilgilidir.

"Nefis ve dünya tutkularından kurtuluş" anlamındaki hürriyet, tasavvuf ahlâkının temel ilkelerinden biridir. Kuşeyrî, er-Risâle'sinde özel bir bölüm ayırarak hürriyeti "kulun yaratılmışlara köle olmaması, maddeler âlemindeki herhangi bir gücün onun üzerinde etkisinin bulunmaması" şeklinde tanımlar. Gerçek hürriyet Allah'a tam kulluktur ve kalpteki tevhid inancının ahlâka ve amellere yansması olarak da değerlendirilebilir. İnsanın Allah'a kulluğu ne kadar sadık ve samimi olursa, başka varlıklara bağımlılıktan o derece kurtulur ve saflaşır.

Tasavvufi kaynaklarda, büyük sūfilerin Allah'tan başka her şeyden özgür olmayı ifade eden hürriyeti elde etme yolunda verdikleri mücadeleler anlatılır. Tasavvufi sülûkün başlangıcında irade varsa da hürriyet yoktur. Mürid, mürşidin rehberliğiyle, dünya ve nefis bağlarından kurtulmak için şiddetli bir mücâhede ve riyâzetle hakiki hürriyetini kazanır. İnsanın iradesi daima Allah'ın iradesine bağımlıdır ve sūfinin kendi iradesinden söz etmesi tasavvufi edeple bağdaşmaz.

Tasavvufi edebe göre, hürriyet modern varoluşçulukta olduğu gibi ahlâkın hareket noktası değil, aksine ahlâkın gayesidir. Nitekim hürriyet, ulaşılması zor bir makamdır ve tasavvufi sülûk sürecinde hakiki hürriyeti elde etmek için ciddi bir çaba gerektirir.

Farabi'de Hürriyet

Fârâbî'nin dilinde "hür" ve "hürriyet" kelimeleri, diğer düşünürlerden farklı olarak daha geniş ve ilgi çekici bir anlam zenginliği kazanmıştır. Ona göre, ahlaki açıdan hürriyet, insanın, eylemlerinin kendisine sağlayacağı peşin hazlara kapılmadan iyi ile kötü arasında fark gözeterek iyi olanı seçip yapma yeteneğidir. Benzer bir anlayışı Mübeşşir b. Fâtik'in açıklamasında da görmek mümkündür.

Ancak Fârâbî'ye göre, kişinin iyi olanı seçip yapabilmesi için hem sağlıklı düşünme kapasitesine hem de böyle bir düşüncenin gerektirdiği istikamette eylemde bulunmayı sağlayacak bir kararlılık ve irade gücüne sahip olması gerekir. Fârâbî, sağlıklı düşünme ve irade gücüne sahip olan insanı "hür" olarak nitelerken, bunlardan yoksun olanı "hayvanî insan" olarak adlandırır. Sağlıklı düşünebildiği halde irade gücünden yoksun olan kişi ise "köle tabiatlı" olarak tanımlanır. Fârâbî'ye göre irade gücüne sahip olduğu halde sağlıklı düşünme kapasitesinden yoksun olan bir kişi, eğer sağlıklı düşünebilen insanlardan gelen önerilere değer verip onlarla uyumlu biçimde yaşarsa özgür insanlar kategorisine girer, aksi takdirde köle tabiatlılardan olur.

İslam kültüründe Fârâbî'nin eserlerinde hürriyet terimi, sosyoloji ve siyaset alanlarına taşınarak "fertlerin istek ve arzularını gerçekleştirme özgürlüğü" anlamında kullanılmıştır. Özellikle es-Siyâsetü'l-medeniyye eserinde hürriyet kelimesi bu anlamda sık sık geçmektedir. Fârâbî, devletleri tasnif ederken, erdemli devletin karşısına yetkin olmayan devlet şekillerinden biri olarak "cemâî devlet" (halk yönetimi) kavramını getirir. Bu devletin temel özelliği, fertlerin diledikleri gibi davranacak şekilde hür olmalarının amaçlanmış olmasıdır.

Ancak Fârâbî erdemli bir toplumun, ancak bilgi ve ahlakta topluma model olarak onları topyekûn erdeme ve mutluluğa ulaştırma sorumluluğu taşıyan bilgelerin yönetimindeki devlette gerçekleşebileceğini düşünür. Bu nedenle herkesin istediği gibi davranmakta hür olduğu cemâî devleti ideal bir devlet olarak görmemiştir. Çünkü böyle bir toplumda siyâsî otorite, hürriyetlerin sınırını daha da genişletmeye eğilimli olanlara verileceği için çok çeşitli ahlâklar, tutkular ve haz arayışları doğar.

Fârâbî'ye göre halkın isteklerinin hâkim olduğu bir toplumda, bireysel özgürlüklerin hâkim olduğu "cemâî devlet" modellerinden oluşan erdemli devletlerin inşa edileceğini düşünür. Sonuç olarak, Fârâbî, bu dünyadaki en iyi yönetim şeklinin hürriyet yönetimi yani demokrasi olduğunu görür.

Fârâbî'nin hürriyet kavramını siyâsî ve içtimaî hürriyet bağlamında ele alması önemliydi ve bu yaklaşım, siyâsal otorite ile vatandaşın özgürlükleri arasında sağlıklı ilişki kuran bir siyaset ve hukuk düşüncesine ulaşılabilirdi. Ancak, sonraki İslam âlimleri ve düşünürleri tarafından hürriyet kavramı geniş ölçüde "cömertlik" ve "nefsânî istekleri baskı altına almaktan doğan özgürlük" şeklinde tamamen ferdî planda kalan iki ahlâkî anlamla sınırlandırılmıştı.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Bu çalışmada İslam düşüncesinde hürriyet ve hak kavramları ele alınarak, bu kavramların hem bireysel hem de toplumsal bağlamda ne kadar merkezi olduğu üzerinde durulmuştur. Hürriyet, özgür seçim yapabilme yetisinin bir sonucu olarak önemli bir hak olarak kabul edilmiştir. Bu bağlamda, hürriyetin insanlık tarihi boyunca her zaman var olan bir kavram olduğu ve bu hakka saygının hem bireyler hem de toplum için refahı sağlamak adına en temel gerekliliklerden biri olduğu iddia edilmiştir. Fakat, hürriyet kavramının hem bireysel özgürlüğü hem de toplumsal düzeni koruyan bir fonksiyona sahip

olması, bazı istisnalar ve sınırlamalar gerektiriyor olabilir. Çünkü toplumsal bir ortamda, bireysel hürriyetler sınırsız bir şekilde var olursa, bu durum toplumsal düzenin bozulmasına veya indirilmesine yol açabilir. Bu sebeple, hürriyetin mutlak bir kavram olarak kabul edilmesi tehlikeli olabileceği gibi, bazı durumlar için hürriyetin toplumsal güvencelerle sınırlanması gerekebilir. Özellikle, bireysel haklarla toplumsal düzenin çatıştığı yerlerde, karşılıklı çıkarların nasıl dengeleneceği önemli bir tartışma konusudur. İslam düşünürlerinin hürriyet kavramına yaklaşımı, bu dinamiklerin daha sağlıklı bir şekilde ele alınması açısından ışık tutmaktadır. Fârâbî'nin hürriyet anlayışında, kişisel özgürlüğün toplumsal barış ve adaletle nasıl uyumlu hale getirilebileceği üzerine yaptığı vurgu önemlidir. Bu yönüyle Fârâbî'nin görüşleri, ilgilenen hem modern hem de tarihsel yaklaşımlar açısından kıymet taşıyıp tartışma alanını genişletmektedir. Analiz edilen diğer İslam filozoflarının düşünceleri, hürriyetin farklı boyutlarını ve seviyelerini gözler önüne sererken, her filozofun bu kavrama ilişkin farklı bakış açılarının nasıl bir anlam derinliğine sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Son olarak, hak ve hürriyet kavramlarına dair yapılan araştırmaların, özellikle İslam'daki en büyük düşünürlerden Farabi ve diğer filozofların görüşlerinin derinlemesine incelenmesi gerektiği açıktır. Modern toplumlarda uygulamalar, bu teorilerin pratikte nasıl hayata geçirileceği konusunda daha fazla tartışma gerektirebilir. Ancak genel itibarıyla, bu çalışmaların sonuçları bireylerin hak ve hürriyetlerinin korunmasının ne denli yaşamsal bir gereklilik olduğunu ortaya koymuş ve bu hakların korunması adına yapılması gerekenleri belirtmiştir.

Metinde özgürlük, insan hakları ve "Hak" kavramı tartışılıyor. Burada özgürlüğün temel bir hak olduğu ve insanla birlikte var olduğu vurgulanıyor. Ancak, bu tür yorumların ne kadar evrensel olup, yani tüm toplumlar için geçerli olduğunu sorgulamak mümkün. Dini metinlerin, özgürlük kavramını nasıl ele aldığı da daha derinlemesine tartışılabilir. Ayrıca, "Hak" kavramının sadece İslamla mı sınırlı olduğu yoksa diğer dünya görüşlerinde de benzer anlamlar taşıyıp taşımadığı hususunda fikirler ortaya konabilir.

Metinde "Hak" kavramı, gerçek, sabit ve doğru bilgi olarak tanımlanıyor. İslam düşüncesinde özgürlük, pre-İslam ve İslam dönemlerinde farklı şekillerde ele alınıyor. Özgürlük, bir ahlaki nitelik olarak görülüyor ve temel haklar ile özgürlükler sıkça benzer şekilde ele alınıyor. Metin, yaşam, mülk, seyahat, düşünce, inanç özgürlüğü gibi özgürlükleri vurguluyor. Sonuçta, özgürlüğün insan varlığı için temel bir hak olduğu ve bu hakların toplumun refahı için ne kadar önemli olduğu belirtiliyor.

Metinde hürriyet, temel bir insan hakkı olarak tanımlanmış. Ancak bu tanım birçok açıdan tartışılabilir. Bazı düşünürler, özgürlüğün kültürel bağlam da dahil olmak üzere çok boyutlu bir kavram olduğunu savunuyor. Ayrıca, özgürlük ve İslam'daki submission (Allah'a teslimiyet) ilişkisi eleştirilebilir. Kur'an'daki haklar, evrensel kabul edilse de modern hak anlayışlarıyla bazı farklar olabilir. İnsan haklarının doğuştan geldiği düşüncesi de kültürel ve felsefi eleştirilere açıktır.

Hürriyet, insanların var olmasında gerekli olan seçme ve karar verme güdülerini hâkim kılan en önemli haklarından biridir. Hürriyet bir haktır çünkü insanın özgür seçimleri, yaşama ve birey olabilmesi için en gerekli husustur. Ancak bu tanım, üzerinde sürekli tartışmalara açık bir konudur. Bazı düşünürler, hürriyetin yalnızca bireysel bir irade meselesi olmadığını, aynı zamanda toplumsal, kültürel ve ekonomik koşullar tarafından da şekillendirildiğini savunmaktadır. Bu durum, hürriyetin evrenselliği iddiasına karşı eleştirileri beraberinde getirmekte ve özgür seçimlerin kapsamı ile sınırlarının farklı yorumlanmasına yol açmaktadır.

Temel haklarımızdan olan hürriyet kavramına geçmeden önce, insan olarak sahip olduğumuz veya olmamız gereken öncelikli hakların neler olduğunun anlaşılması gerekmektedir. Kur'an'daki ayetler, insanın hak ve hürriyetlerini kullanan tek varlık olduğunu vurgular. Fakat kutsal metinlerin yorumlanması tarihsel ve bağlamsal farklılıklara açık olduğundan, bu ayetlerin hak ve hürriyet tanımına katkısı konusunda çeşitli tartışmalar bulunmaktadır. Geleneksel İslami anlayış ile modern insan hakları doktrinleri arasında kurulan bu diyalog, zaman zaman gerilimli ve eleştirel bir perspektifle ele alınmaktadır.

Doğuştan var olan, herkeste bulunan haklarımız, bireyin kendini koruması kadar, toplum içindeki ilişkilerinde de korunmasını gerektirir. Bu durum, hak kavramının insan varoluşuyla birlikte daima var olduğuna işaret ederken, aynı zamanda bu hakların evrenselliği kavramı eleştirel bir şekilde sorgulanmaktadır. Farklı kültür ve inanç sistemlerinde hak anlayışları değişiklik gösterdiği için, bazı

eleştirmenler insan haklarının evrensel bir kavram olarak kabul edilmesinde temkinli olunması gerektiğini belirtmektedir.

Çalışmada, hak kavramına İslami bir bakış açısıyla yaklaşılmış ve "hak" teriminin, İslam düşüncesinde "dış dünyada var olan, varlığı gerçek ve sabit olan, gerçeğe uygun bilgi, hüküm, söz" anlamlarında kullanıldığı ortaya konulmuştur. Ancak bu tanımın sabitliği, modern felsefi yaklaşımlarla tartışmaya açıktır; çünkü günümüz düşünürleri hak kavramını daha dinamik ve süreçsel bir olgu olarak değerlendirmekte, sabitlik ve gerçeklik kavramlarının yorumuna açık olduğunu ileri sürmektedir.

İlk düşünürlerden günümüze birçok filozof ve araştırmacı, hak ve hürriyet kavramları üzerine çeşitli görüşler ortaya koymuştur. Biz de bu çalışmada, önceki ve yeni düşünürlerden esinlenerek, hak kavramının kapsadığı hürriyet olgusuna daha geniş bir perspektiften bakmayı amaçladık. Hürriyet kavramının İslam öncesi ve İslami bakış açılarındaki anlamlarını sorgularken, bu kavramın tarihsel evrimine ve farklı yorumlarına dikkat çekiyoruz. Bazı tartışmacılar, bu tarihsel perspektifin hürriyetin özüne dair belirsizlikler yarattığını öne sürerken, diğerleri bu yaklaşımın hak kavramının zenginliğini ve çok boyutluluğunu ortaya koyduğunu savunmaktadır.

Hürriyet, İslam öncesinde ahlaki bir özellik olarak algılanmış ve İslam düşüncesinde de çeşitli boyutlarda ele alınmıştır. Bu çok yönlülük, hürriyetin hem bireysel hem de toplumsal düzeyde farklı alanlara yayıldığını göstermektedir. Ancak, hürriyetin çok katmanlı yapısı, pratikte hangi hakların ne ölçüde uygulanması gerektiği konusunda tartışmaları da beraberinde getirmektedir. Yaşama hürriyeti, mülkiyet hürriyeti, seyahat hürriyeti, düşünce ve din-vidan hürriyeti gibi kavramların her biri, bireyin gelişimi ve toplumsal düzen açısından kritik öneme sahipken, uygulamadaki sınırlandırmalar ve düzenlemeler konusunda farklı görüşler mevcuttur.

Sonuç olarak, çalışmamızda hürriyetin, insanların var olmasında gerekli olan seçme ve karar verme güdülerini belirleyen en önemli haklardan biri olduğu vurgulanmıştır. Hürriyetin bir hak olarak kabul edilmesinin temel nedeni, bireyin özgür seçimler yapabilmesi, yaşayabilmesi ve kendini birey olarak ifade edebilmesidir. Fakat bu ideal durumun pratikte nasıl sağlanacağı, farklı toplumsal ve kültürel dinamiklerle nasıl uyumlu hale getirileceği konusunda hâlâ tartışmalar sürmektedir. İslami bakış açısına göre hak ve hürriyet kavramlarının ne tür anlamlarda kullanıldığı örneklerle açıklanmış; özellikle Farabi ve diğer İslam filozoflarının görüşleri üzerinden hürriyetin çok boyutlu yapısı ortaya konulmuştur. Araştırmalar, hürriyetin çeşitli boyutlarının hem bireysel hem de toplumsal gelişimde kritik rol oynadığını ve insanların doğuştan gelen haklarına saygı gösterilmesinin kaçınılmaz olduğunu ortaya koymaktadır. Bu noktada, hürriyetin hem teorik temelleri ile pratik uygulamaları arasındaki uyumsuzlukların giderilmesi ve bu hakların daha etkin korunması için geleceğe yönelik tartışmaların sürdürülmesi gerektiği hatırlatılmalıdır.

KAYNAKÇA

Armağan, Servet. İslam Hukukunda Temel Hak ve Hürriyetler. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1987.

Bayraktar, Mehmet. İslam Felsefesine Giriş. Ankara: TDV Yayınları, 2021.

Çağrı, Mustafa. "Adalet". C. 1. TDV İslam Araştırmaları Merkezi, 1988.

Çağrı, Mustafa. "Hak". C. 15. TDV İslam Araştırmaları Merkezi, 1997.

Çağrı, Mustafa. "Hürriyet". C. 18. TDV İslam Araştırmaları Merkezi, 1998.

Göz, Kemal. İslam Felsefesinde Ahlakın Temel Paradigmaları. Ankara: Fecr, 2016.

Göz, Kemal. İslam'da ve Milletler Arası Belgelerde Hürriyetler. Fecr, 2006.

Gündüz, Aslan. "İnsan Hakları". C. 22. TDV İslam Araştırmaları Merkezi, 2000.

Hallaf, Abdülvehhap. “İslam Hukuk Felsefesi”. Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 1973. Terc. Hüseyin Atay.

Kutluer, İlhan. “İnsan”. C. 22. TDV İslam Araştırmaları Merkezi, 2000.

Mutluel, Osman. İslam’da Felsefî Düşüncenin Kısa Tarihi. Ankara: Fecr, 2021.

Mutluel, Osman. Orta Yolda Ol. Ankara: Fecr, 2020.

Saruhan, Müfit Selim. Özgür Ol. Ankara: Fecr, 2019.

Şentürk, Recep. “İnsan Hakları”. C. 22. TDV İslam Araştırmaları Merkezi, 2000.

Topaloğlu, Bekir. “Hak”. C. 15. TDV İslam Araştırmaları Merkezi, 1997.